

WOJCIECH MATERSKI

Instytut Studiów Politycznych PAN

ORCID: 0000-0002-2040-362X

wmat@isppan.waw.pl

**RZĄD TYMCZASOWY RP
WOBEC PROBLEMÓW TERYTORIALNYCH
W RELACJACH Z CZECHOSŁOWACJĄ
CZEŚĆ II: MAJ-CZERWIEC 1945 R.**

**The Provisional Government of the Republic of Poland
in the Face of Territorial Problems in Relations with Czechoslovakia.
Part II: May–June 1945**

The article is a continuation of the study on Polish–Czechoslovak relations in the months after the Provisional Government of the Republic of Poland was formulated. It concerns the dramatic weeks from the end of World War II in Europe until the completion of the so-called Yalta Formula and the establishment of the Provisional Government of National Unity. During that period, the border conflict escalated to cover the issue of the post-war affiliation of the Kłodzko Valley, the Opole region and Lower Silesia. Trying to authenticate themselves to their societies, the governments of both countries pursued an aggressive policy in the matter of mutual delimitation, at times on the verge of open armed conflict. Both sought Soviet support for their territorial demands, trying to give the impression that they did not perceive Moscow's cynical game, which provoked and then used the situation to make them even more dependent on each other. The article ends with the June round of Polish–Czechoslovak negotiations in Moscow, which were broken without any agreement on the key issue of the border.

Keywords: Provisional Government of the Republic of Poland, Trans-Olza, Cieszyn Silesia, Kłodzko Valley, Opole Silesia, Lower Silesia, Polish-Czechoslovak border, border conflict, Soviet zone of domination.

Polsko-czechosłowacki konflikt w kwestii rozgraniczenia, do maja 1945 r. ogniskujący się wokół przynależności ziem Śląska Cieszyńskiego, wraz z zakończeniem wojny w Europie wstąpił w nową fazę. Objął ziemie na zachód od Zaolzia po niesprecyzowaną w Jałcie wschodnią granicę powojennych Niemiec¹. W miarę posuwania się Armii Czerwonej ich część znalazła się pod administracją polską, w porozumieniu z wojskowymi władzami sowieckimi². Swego czasu na forum polsko-czechosłowackich rokowań w Londynie na temat ewentualnej federacji prezydent Edvard Beneš zapewniał, że jego gabinet „poprze wszelkie postulaty terytorialne Polski w stosunku do Niemiec”³. Teraz okazało się, że stanowisko to uległo daleko idącej „modyfikacji”.

Zakres czechosłowackich postulatów odnośnie do opuszczanych przez Niemcy ziem, przedstawionych oficjalnie przez rząd 5 maja 1945 r., sięgał daleko poza Sudetenland⁴. Ich kamieniem węgielnym był pomysł zorganizowania państwa jako związku czterech krain (*země*): Czechy, Morawy, Słowacja i Czeski Śląsk (České Slezsko), bazujący na postulowanych ziemiach poniemieckich⁵. Dowodzone, że ziemie te⁶ historycznie należały do Korony Czeskiej, nadto, po ucieczce z nich Niemców, są zamieszkiwane w sposób zwarty przez Morawców i Czechów. Kwestię tę powierzono komisji międzyresortowej do spraw granicznych, mającej dotąd w gestii problematykę

¹ Decyzję w tej kwestii „odroczone do konferencji pokojowej” – *Teheran, Jałta, Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, tłum. W. Daszkiewicz, A.D. Rotfeld, Książka i Wiedza, Warszawa 1970, s. 208 (pkt VI Komunikatu z konferencji krymskiej).

² Sowieckie komendantury wojskowe w marcu przekazały administracji „lubelskiej” prawobrzeżną część Śląska Opolskiego, w kwietniu – powiaty raciborski i głubczycki, w maju – powiaty prudnicki i nyski. Por. P. Szymkiewicz, *Polsko-czechosłowacki konflikt graniczny na odcinku Śląska Opolskiego i Opawskiego w latach 1945–1947*, Instytut Śląski, Opole 2002, s. 40.

³ Cyt. wg: J. Winiewicz, *Co pamiętam z długiej drogi życia*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1985, s. 295.

⁴ P. Szymkiewicz, *Polsko-czechosłowacki...*, s. 41.

⁵ Tworzyć go miały: Śląsk Opawski, Śląsk Cieszyński, Głogówek, Głubczyce, Głuchołazy, Jelenia Góra, Kłodzko, Koźle, Nysa, Otmuchów, Paczków, Prudnik, Racibórz, Wałbrzych i Zgorzelec. Por. P. Pałys, *Czechosłowackie roszczenia graniczne wobec Polski 1945–1947. Racibórz. Głubczyce. Kłodzko*, Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, Opole 2007. Zob. też tegoż, *Sytuacja uchodźców i uciekinierów z powiatów raciborskiego, głubczyckiego i kłodzkiego po czechosłowackiej stronie granicy w latach 1945–1951*, „Przegląd Narodowościowy – Review of Nationalities” 2015, nr 4: *Mniejszość niemiecka*, s. 52–53.

⁶ W dokumentacji nazywane też Pruskim Śląskiem – por. np. notatka *Pro domo* z 28.02.1946, Archiv Ministerstva Zahranicnich Vek, Praha (dalej: AMZV), Sekretariat Généralni a kabinet J. Masaryka a Vl. Clementisa 1945–1963 (dalej: SGMG), kar. 84, 30/303, t. 1.

rozgraniczenia z Węgry i Niemcami, rozszerzając jej mandat⁷. O sprawności komisji w posługiwaniu się argumentacją historyczną na rzecz „sprawiedliwego” rozgraniczenia z Polską świadczy opublikowana niedługo później przez kooperujące z nią Stowarzyszenie na rzecz Sprawiedliwych Granic Czechosłowacji mapa, na której granica biegnie w kierunku zachodnim od Bilska (40 km na północny wschód od Cieszyna) przez Rybnik, Koźle i odtąd Odrą przez Brzeg, Wrocław – aż po Frankfurt⁸.

Na podstawie ekspertyzy przygotowanej przez komisję, jak też petycji ludności ze spornych ziem, rząd czechosłowacki zredagował memoriał, który 19 maja przekazano – w pierwszej kolejności Związkowi Sowieckiemu, a następnie pozostałym mocarstwom koalicji⁹. Rzeczywiście zasiedzieli od pokoleń dwujęzyczni mieszkańcy wielu miejscowości ziem spornych pod wpływem zmasowanej propagandy władz czechosłowackich, w przekonaniu, że przyłączenie tych ziem do Czechosłowacji zostało już przesądzone, woleli nie ryzykować opcji pro-polskiej. Obawiali się, że zły wybór może się zakończyć wysiedleniem. Priorytetem było zachowanie gospodarstwa, niezależnie od przebiegu linii granicznej czy przynależności państwowej, dlatego unikano jednoznacznego określenia się po którejs z stron¹⁰. Opcję czechosłowacką wybierano w miejscowościach, w których niemal natychmiast po ustąpieniu wojsk niemieckich ukonstytuowała się tolerowana przez komendantury Armii Czerwonej lokalna administracja czechosłowacka (m.in. w Kotlinie Kłodzkiej)¹¹.

Sprawę powyższych rewindykacji uznano w Pradze za priorytetową. W kontekście nadal nieuregulowanej kwestii rozgraniczenia na Śląsku Cieszyńskim, jak też powyższych postulatów rewindykacyjnych wobec ziem poniemieckich, kwestia kilkunastu wsi Górnego Spiszu i Górnej Orawy stała się dla Pragi marginalna, niepotrzebnie obciążająca i tak ogromny zakres problemów granicznych (ostatnie

⁷ *Rektifikace hranic Československa*, AMZV, SGMC, kar. 84, 30/303, t. 11, b.p. i t. 12, k. 1–13.

⁸ Mapa *Spravedlnost Československu*, oprac. dr K. Hlávka, prof. V. Jedlička i M. Semik [w posiadaniu autora]. O zakresie roszczeń czechosłowackich pod adresem państw sąsiednich zob. A. Kastory, *Rewanż za Monachium. Z dziejów czechosłowackiej polityki wobec sąsiadów w latach 1945–1947*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1996, s. 105–107.

⁹ Obszernie o czeskich działaniach dyplomatycznych w kwestii przyłączenia Kłodzkiego, Głubczyckiego i Raciborskiego zob. K. Kaplan, *Československo v poválečné Evropě*, Karolinum, Praha 2004, s. 37–45.

¹⁰ „Gdybym mógł wiedzieć, kto weźmie górę. Wahania takie odczuwa się we wszystkich sferach społeczeństwa”. E. Ryba, *Dlaczego się wahać?* „Głos Ludu” (Frysztat), 16.06.1945, s. 1. [www.sbc.org.pl/dlibra/publication/350126/edition/330854/content].

¹¹ P. Pałys, *Sytuacja uchodźców...*, s. 246, 253.

próby obrony choć części Zakarpacia, wysiedlenia Węgrów i Niemców sudeckich). Zdecydowano więc „skrócić front” konfliktów granicznych. 20 maja, na podstawie tzw. porozumienia z Trstenej, podpisanego przez lokalne władze, zagarnięte w 1939 r. przez Niemcy i przekazane układem z 21 listopada 1939 r. Republice Słowackiej tereny Spiszu i Orawy uznano za przynależne do państwa polskiego¹². Fakt ten rząd czechosłowacki potwierdził wkrótce oficjalną notą dyplomatyczną¹³.

Porozumienie z Trstenej podpisano w momencie, gdy konflikt na Śląsku Cieszyńskim przybrał rozmiary grożące wybuchem walk. W początkach maja, po zajęciu Zaolzia przez wojska IV Frontu Ukraińskiego, ujawniło się tam polskie podziemie zbrojne, m.in. Szare Szeregi Armii Krajowej. Przy cichej zgodzie wojewody śląsko-dąbrowskiego Aleksandra Zawadzkiego wsparł je utworzony *ad hoc* wydzielony oddział zbrojny. Opierając się na spontanicznie powstających komitetach obywatelskich i radach narodowych, podjęto działania zmierzające do zorganizowania polskiej administracji cywilnej – Tymczasowej Rady Narodowej¹⁴. Sprawnie rozwijająca się akcja została jednak udaremniona przez cieszyńską komendanturę Armii Czerwonej. 10 maja przekazała ona nadzór nad rejonem milicji czechosłowackiej, która spacyfikowała polskie instytucje samorządowe i osadziła pełnomocników administracji republikańskiej. Komendantura we współpracy z milicją przystąpiły do rozbrajania oddziałów polskich¹⁵, jak też pacyfikowania wszelkich prób demonstrowania polskości Śląska Cieszyńskiego¹⁶. Doszło do serii dramatycznych incydentów – utarczek zbrojnych, aresztów i rewizji, w których obok milicji uczestniczyły skierowane jej do pomocy przez rząd czechosłowacki oddziały wojskowe oraz służby ochrony granic¹⁷. Zapewne przy akceptacji strony sowieckiej terytorium

¹² P.J. Michniak, *Kilka uwag nad problematyką Górnego Spiszu i Górnej Orawy w latach 1945–1947*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 2, s. 180.

¹³ Poselstwo Czechosłowacji do MSZ RP z 11.06.1945, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, Warszawa (dalej: AMSZ), z. 6, w. 11, t. 161, k. 9. Zob. też K. Kaplan, *Československo...*, s. 82–83; J. Sedivý, K. Kořalková, *Zahraniční politika ČSSR v letech 1945–1960*, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1960, s. 30.

¹⁴ T. Marczał, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1995, nr 123, s. 448–449.

¹⁵ W samym Cieszynie zatrzymano i rozbrojono ponad 400 osób – H.G. Godulski, *Na Zaolziu. 1 maja 1945–marzec 1947*, „Zeszyty Historyczne” 1990, z. 91, s. 38.

¹⁶ W. Dubiański, *Zaolzie – trzeci akt dramatu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 8/9, s. 75; M.K. Kamiński, *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945–1948*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 76–78.

¹⁷ Por. AMZV, SGMG, 016 Polsko, kar. 180, t. 8, b.p.

administracyjnie włączono do obszaru podległego Morawskiej Ostrawie. Rozpoczęło się rugowanie ludności polskiej, nie tylko rodzin osiadłych na Zaolziu w latach 1938–1939, ale też repatriantów z byłych ziem wschodnich¹⁸.

Z ramienia Rządu Tymczasowego RP i kierownictwa władz partyjnych sytuacją na Zaolziu zajmował się Jakub Berman¹⁹. Do niego kierowano raporty w tej sprawie, jak też skargi represjonowanej, rugowanej ludności polskiej regionu²⁰. Berman podchodził jednak do problemu w sposób zdystansowany. Zapewne zajmowane przezeń stanowisko, sprowadzające się do rozwiązania kompromisowego – podjęcia rokowań w sprawie podziału spornych ziem – było wynikiem nie tyle dyskusji wewnątrz gabinetu, ile sugestii zewnętrznych.

Rząd Tymczasowy RP, zaabsorbowany najważniejszym dlań problemem – perturbacjami wokół realizacji formuły jałtańskiej o gabinetach jedności narodowej²¹, okazał się zaskoczony rozwojem sytuacji na Śląsku Cieszyńskim. Uznał, że w warunkach całkowitego przejścia jego kontroli przez władze czechosłowackie tylko nacisk sowiecki może je skłonić do podjęcia rozmów na temat czy to podziału terytorium, czy to plebiscytu wśród jego ludności. Wydawało się to realne, zważywszy, że ze względów ideologicznych Stalinowi bliżej było do „nowej” Polski, a nie do burżuazyjno-mieszczańskich władz czechosłowackich²². Podjęte w tej kwestii rozmowy z ambasadorem Lebediewem i Narkomindiełem zdawały się dobrze rokować²³. Sowietci zadośćuczynili polskiej prośbie, by administrację na Zaolziu ponownie objęły komendantury Armii Czerwonej, co zdaniem władz polskich miało umożliwić obiektywne wyjaśnienie sprawy – rozpoznanie rzeczywistej

¹⁸ D. Frič, *Těšínská otázka v československé politice v letech 1918–1920 a 1945–1947*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2016, s. 68–69; J. Friedl, *Vztahy mezi Československem a Polskem v letech 1945–1949*, w: J. Friedl, Z. Jirásek, *Rozpačité spojení. Československo-polské vztahy v letech 1945–1949*, Aleš Skřivan ml, Praha 2008, s. 118.

¹⁹ Postrzegany jako „jeden z głównych agentów Kremla” – A. Bliss-Lane, *Widziałem Polskę zdradzoną*, Wydawnictwo Krag, Warszawa 1984, s. 75.

²⁰ Zob. K. Nowak, *Z zaolziańskich raportów do Jakuba Bermana*, „Pamiętnik Cieszyński” 1993, t. 6, s. 103–113.

²¹ *Komunikat Konferencji Krymskiej* (pkt VI: Polska), *Teheran, Jalta, Poczdam*, s. 206–208.

²² T. Marczak, *Granica zachodnia...*, s. 448.

²³ „Co zaś dotyczy rejonu Zaolzia [...] radzimy Modzelewskiemu napisać w tej kwestii szczegółowe *Aide mémoire*, które rozpatrzmy i podejmiemy odpowiednią decyzję” – z notatki Ławriszczewa dla Wyszyńskiego, 30.05.1945, Archiwum wniezionej polityki Rosyjskiej Federacji Moskwa (dalej: AWP RF), f. 0122, op. 27, d. 10, por. 964, p. 195, l. 117. Postulowany dokument zawierający polskie stanowisko w kwestii poczynań strony czechosłowackiej na Zaolziu został przekazany stronie sowieckiej 22 maja – AMSZ, Biuro Prac Kongresowych, z. 18, w. 5, t. 56, k. 1–6.

sytuacji narodowościowej i ustanowienie porządku²⁴. Natomiast nadal nie udało się uzyskać choćby zdawkowego sowieckiego poparcia dla polskich postulatów w kwestii rozgraniczenia. Wyrazem niepokoju na tym tle było *Aide-mémoire* przekazane 22 maja 1945 r. Nar-komindielowi, w którym raz jeszcze przedstawiono polską argumentację za polskością Zaolzia²⁵. Jednak spodziewana reakcja sowiecka nie nastąpiła, podobnie jak na złożoną przez ambasadora Modzelewskiego propozycję pośrednictwa w utworzeniu polsko-czechosłowackiej komisji mieszanej do wypracowania decyzji w kwestii podziału spornego regionu²⁶.

Zaognieniu uległ też konflikt na tle ziem poniemieckich, które Sowieci przekazali pod zarząd administracji „lubelskiej” – bez wiedzy skonsternowanych tym faktem anglosaskich sojuszników²⁷. Za ich przyzwoleniem Rząd Tymczasowy RP, nie czekając na decyzję konferencji pokojowej, powołał specjalną komisję rządową, powierzając jej zorganizowanie tam administracji cywilnej²⁸. Sprawę traktowano jako wyjątkowo istotną, zważywszy na gospodarcze i surowcowe znaczenie tych ziem²⁹.

Kierując się rekomendacją komisji, w połowie marca 1945 r. dokonano podziału ziem poniemieckich na cztery okręgi: Śląsk Opolski, Dolny Śląsk, Pomorze Zachodnie oraz Warmię i Mazury, wyznaczając pełnomocników, którzy mieli rozpocząć organizację administracji. Ziemie sporne z Czechosłowacją znalazły się w gestii pełnomocnika ds. Śląska Opolskiego wojewody śląsko-dąbrowskiego generała Stanisława Zawadzkiego oraz ds. Dolnego Śląska wicewojewody kieleckiego, a następnie wojewody wrocławskiego Stanisława Piaskowskiego³⁰. Stronę czechosłowacką szczególnie niepokoiła działalność Piaskow-

²⁴ Zapis rozmowy Modzelewskiego z Wyszynskim, 19.05.1945, AWP RF, f. 0122, op. 27a, d. 3, p. 206, l. 46.

²⁵ AMSZ, Biuro Prac Kongresowych, z. 18, w. 8, t. 134, k. 1–3; AWP RF, f. 0122, op. 27, d. 10, por. 964, p. 195, l. 75–77.

²⁶ Abramow do Mołotowa z 1.06.1945, AWP RF, f. 0122, op. 27, d. 12, por. 966, p. 196, l. 1.

²⁷ Mołotow do Clark-Kerra z 2.04.1945, AWP RF, f. 6, op. 7, p. 25, d. 302; Roberts do Wyszynskiego z 14.05.1945, *ibidem*; Notatka Wyszynskiego o rozmowie z Kennanem 11.05.1945, *Sowietsko-polskije odnoszenija w 1918–1945 gg. Sbornik dokumentow w czetyrioch tomach*, t. 4: 1939–1945, red. N.S. Lebediewa, Moskowskij Gosudarstwienyj Institut Mieżdunarodnych Otnoszenij MID Rossii Moskwa 2017, cz.: 1945 god, dok. 25, s. 694f695.

²⁸ A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2009, s. 159.

²⁹ Nt. szczegółowego rozpoznania wartości postulowanych terenów zob. ekspertyzy przygotowane dla MSZ przez prof. Andrzeja Bolewskiego – AMSZ, Biuro Prac Kongresowych, z. 18, w. 6, t. 64.

³⁰ H. Rybicki, *Początki władzy ludowej na zachodnich i północnych obszarach Polski 1945–1949*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1976, s. 63.

skiego, który od pierwszych dni urzędowania jawnie rozpoczął przygotowania do rektyfikacji śląskiego odcinka granicy z Czechosłowacją³¹.

Powołane przez pełnomocników grupy operacyjne otrzymały zadanie osadzenia w terenie zarządów miejskich i gminnych, nadzorowania ich działalność i zapewnienia bezpieczeństwa. Członkowie grup między marcem a majem 1945 r. rozpoczęli prace w spornym rejonie, współdziałając na co dzień z sowieckimi komendanturami wojskowymi. Wyszukiwano odpowiednich ludzi, pomieszczeń dla urzędów, osadzano przesiedleńców, uruchamiano infrastrukturę, organizowano zaopatrzenie itp.³²

Działania podjęte przez grupę operacyjną na Zaolziu wkrótce udaremnione zostały przez władze czechosłowackie. Skierowały one tam na „odpoczynek”³³ żołnierzy zorganizowanego przy Armii Czerwonej (4. Front Ukraiński) 1. Czechosłowackiej Samodzielnej Brygady Czołgów podpułkownika Vladimíra Janko, którzy szybko zlikwidowali zaczątki polskiej administracji i zaprowadzili własną, wojskową³⁴. Podobne działania miały miejsce w Raciborskiem³⁵. W reakcji w Katowicach przy podległej generałowi Zawadzkiemu grupie operacyjnej „Śląsk” zorganizowany został tajny Sztab Zaolziański, mający przywrócić polskie aktywa na Zaolziu³⁶.

W nawiązaniu do działań polskich grup operacyjnych w pasie rozgraniczenia z Czechosłowacją sekretarz resortu spraw zagranicznych Vladimír (Vlado) Clementis na przełomie maja i czerwca wystąpił do czterech mocarstw z notą protestacyjną³⁷. Dowodził w niej, że do części

³¹ *Władze miejskie Wrocławia w latach 1945–1948*, oprac. H. Okólska, Biuro Rady Miejskiej Wrocławia, Wrocław 2005, s. 14.

³² S. Lach, *Rola grup operacyjnych w osadnictwie miejskim na ziemiach odzyskanych po II wojnie światowej*, „Śląskie Studia Historyczne” 1997, nr 5, s. 150–175. Liczebność grup była dalece zróżnicowana, np. grupa operacyjna skierowana do Prudnika liczyła 9 osób, do Głubczyc 68, a do Raciborza 168 – Z. Kowalski, *Powrót Śląska Opolskiego do Polski*, Instytut Śląski, Opole 1988, s. 66–67.

³³ „Odpoczynek” na Śląsku Zaolziańskim rozpoczął się 1 kwietnia – R. Folprecht, *Nasi tankisté vítězili při ostravské operaci*, www.idnes.cz/technet/vojenstvi/ostravska-operace-ceskoslovenska-tankova-brigada.A200427_164817_vojenstvi_erp [dostęp 2.09.2021].

³⁴ S. Mrowczyk, *Sztab Zaolziański. Wspomnienie z działalności grupy powołanej w 1945 r. mającej poczynić przygotowania do przejścia Zaolzia przez Polskę*, „Przegląd Historyczny” 1993, nr 2, s. 213. Szerzej o Korpusie: K. Richter, *Prés krvavé řeky. ČS. východní odboj bez cenzury a legend*, Jota, Brno 2017.

³⁵ P. Pałys, *Czechosłowackie rozszczenia...*, s. 50–53.

³⁶ Działalność Sztabu rozpoczęła się w praktyce dopiero w lipcu 1945 r., niemniej jego powstanie niewątpliwie winno być odnotowane jako ważny fakt z zakresu polityki Rządu Tymczasowego RP wobec Czechosłowacji. Sztab funkcjonował do marca 1948 r. Na jego temat zob. S. Mrowczyk, *Sztab Zaolziański...*, s. 211–222.

³⁷ AMZV, *Zastupitelské Šřady v Polskou 1918–1955: Varšava 1945–1955* (dalej: ZŮ Varšava), kar. 105, t. 15, b.p.; AMZV, *Terytorialnĕ Odbor. Polsko 1945–1954*, kar. 25, t. 1, b.p.; notatka *Pro domo* z 28.02.1946, AMZV, SGMC, kar. 84, 30/303, t. 1.

objętych nimi ziem poniemieckich Czechosłowacja ma znacznie większe prawa niż Polska. Nie określił jednak zakresu czechosłowackich postulatów terytorialnych³⁸, a jedynie „zwrócił uwagę na problem, który w momencie ratyfikacji granic musi być sprawiedliwie rozstrzygnięty”, oraz domagał się ukrócenia polskiej samowoli. W odrębnej nocy przekazanej władzom polskim 9 czerwca postulował, by do decyzji konferencji pokojowej tymczasową administrację na części ziem poniemieckich, które „ze względów historycznych, etnicznych, geograficznych, gospodarczych i komunikacyjnych” bez wątpienia przyznane zostaną Pradze, „przejęła pod swą administrację strona czechosłowacka”³⁹. Co zrozumiałe, propozycja została bez dyskusji odrzucona.

Sprawę tę podjął też w rozmowach w Moskwie premier Zdeněk Fierlinger, prosząc o poparcie. Jednak władze sowieckie także w kwestiach rozgraniczenia polsko-czechosłowackiego na ziemiach poniemieckich unikały zajęcia jednoznacznego stanowiska. Wbrew oczywistemu dla wszystkich stanowi rzeczy, określiły kwestię jako „problem bilateralny”, do rozwiązania między oboma zainteresowanymi państwami – i to jeszcze przed konferencją pokojową⁴⁰. Zarazem Moskwa poinformowała obie strony konfliktu, że do momentu zawarcia przez nie porozumienia obejmuje ziemie sporne wojskową administracją sowiecką⁴¹. Ta zaś, zainteresowana głównie ściąganiem na ogromną skalę „reparacjami”, reagowała różnie.

Na szczeblu lokalnym, w kilku miejscowościach powiatu raciborskiego, doszło do usunięcia przemocą polskiej administracji⁴². Dokonywały tego jednak nie wojskowe komendantury sowieckie, ale czechosłowackie siły zbrojne, realizujące dyrektywy praskiej centrali⁴³ – przy biernej postawie tych komendantur⁴⁴. Obsadzono linię kolejową Bogumin–Racibórz, wyraźnie dążąc do przejęcia całego terytorium – po Odrę. Także w powiatach głubczyckim i kłodzkim podjęto

³⁸ Poza wzmianką o Kotlinie Kłodzkiej (Kladská kotlina). Por. P. Pałys, *Czechosłowackie roszczenia...*, s. 56.

³⁹ Hejret do Rzymowskiego z 9 VI 1945, AMSZ, z. 6, w. 11, t. 161, k. 3–5.

⁴⁰ *Pomer československo-polský*, AMZV, SGMC, 016 Polsko, kar. 180, t. 3, b.p.

⁴¹ Notatka Ławriszczewa dla Wyszynskiego z 30.05.1945, AWP RF, f. 0122, op. 27, d. 10, por. 964, p. 195, l. 117.

⁴² Obszernie na temat rozpoczętej wówczas fazy konfliktu, grożącego wybuchem walk na szeroką skalę, zob. M.K. Kamiński, *Polsko-czechosłowackie...*, s. 90–105.

⁴³ Które minister informacji Václav Kopecký na posiedzeniu rządu 8 czerwca określił następująco: „natychmiastowe, energiczne wprowadzenie w życie naszych żądań terytorialnych”, przy tym „nie w wariacie minimalnym, lecz maksymalnym” – K. Kaplan, *Československo...*, s. 68–69.

⁴⁴ P. Pałys, *Czechosłowackie roszczenia...*, s. 60. Zob. też M. Żuławski, *Problem nieoczekiwany*, „Rzeczpospolita”, 18.06.1945, nr 161, s. 1.

próby instalowania czeskiej administracji⁴⁵. Czeska milicja dokonywała bezprawnych rekwizycji, zabierając bydło i płody rolne. W prasie czechosłowackiej, również w polskojęzycznej (m.in. w wychodzącej w Morawskiej Ostrawie „Demokracji”), pojawiła się seria publikacji dowodzących historycznie uzasadnionych praw Czech nie tylko do Cieszyna, ale też Głogowa, Raciborza, Świdnicy, Nysy, Opola, Bytomia, Głubczyc i Opawy⁴⁶.

11 czerwca Rząd Tymczasowy RP otrzymał informację, że oddziały czechosłowackie wkroczyły do południowej części powiatu raciborskiego. Reakcja była natychmiastowa – nie tylko dyplomatyczna⁴⁷. Teżoż dnia z rozkazu ministra Roli-Żymierskiego⁴⁸ rejon wzdłuż granicy sprzed 1938 r. na odcinku Prudnik-Cieszyn obsadził 1. Korpus Pancerny, a na zachód od Cieszyna – pułk Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Powiadomiony o tych faktach dowódca IV Frontu Ukraińskiego gen. Andriej Jeromienko, po skomunikowaniu się z Moskwą, w celu rozładowania sytuacji zażądał opuszczenia przez jednostki czeskiej milicji i wojska zajętych terenów⁴⁹.

Zarazem ponownie niebezpiecznie zaostrzyła się sytuacja na Śląsku Cieszyńskim⁵⁰. Sowiecka administracja wojskowa nie reagowała na narastającą falę represji wobec ludności polskiej, dokonywane brutalne ekspulsje „polskich okupantów”⁵¹. Ani na to, że wbrew deklaracjom władz czechosłowackich lokalne władze i policja traktowały miejscowych Polaków na równi z volksdeutscheami⁵².

⁴⁵ Szerzej P. Pałys, *Czechosłowackie roszczenia...*, s. 54 i n.

⁴⁶ *Návrh na úpravu československých hranic s hlediska vojenského*, AMZV, SGMC, kar. 84, 30/303, t. 11, k. 1–37; J. Friedl, *Polská menšina v letech 1945–1956*, w: *Poláci na Těšinsku*, red. R. Kaszper, B. Małysz, Kongres Poláků v České republice, Český Těšín 2009, s. 61–62; J. Piskoř, *Čechoslováci a Poláci proti sobě stáli s prsty na spouštích*, Polskodnes.cz, 18.09.2018 [dostęp 15.01.2021].

⁴⁷ Nt. noty protestacyjnej MSZ RP z 12 czerwca 1945 r. zob. M.K. Kamiński, *Polsko-czechosłowackie...*, s. 90–91.

⁴⁸ Od 3 maja 1945 r. w randze marszałka.

⁴⁹ K. Kaplan, *Československo...*, s. 69–70. Czesi wycofywali się przez kilka dni, do 15 czerwca – P. Szymkowicz, *Polsko-czechosłowacki...*, s. 44–48; P. Pałys, *Czechosłowackie roszczenia...*, s. 54.

⁵⁰ Por. „Rzeczpospolita”, „Głos Ludu”, „Trybuna Wolności” z pierwszych dwóch tygodni czerwca 1945 r.

⁵¹ Status „polskich okupantów” narzucono bez mała 10 tys. osób, w większości z dawna zakorzenionych na Śląsku Cieszyńskim. Zgodnie z dokumentacją wewnętrzną czechosłowackiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, na poddanych „procedurze sprawdzającej” 9276 osób (w okręgu Czeski Cieszyn 2468, Frysztat – 6808), za „polskich okupantów” uznano 6182 osoby (Czeski Cieszyn: 1776, Frysztat: 4406) – *Interpelace ve věci odsunu z Těšinska polských příslušníků, neoprávněně se tomto úzenu zdržujících*, AMZV, Sekretariát Ministra. Trezorové spisy, kar. 3/a, t. 1c, b.p.

⁵² Por. „Głos Ludu” (Frysztat), 9.06.1945, <https://www.sbc.org.pl/publication/350125> [dostęp 4.09.2021].

W nocy protestacyjnej przekazanej 6 czerwca w Warszawie posłowi Hejretowi minister spraw zagranicznych Wincenty Rzymowski wskazał najdrastyczniejsze przypadki represji wobec zaolziańskich Polaków, domagając się bezzwłocznego zaprzestania podobnych działań, w szczególności wysiedleń⁵³. Proponował, by sprawą zajęła się komisja wspólna i w ciągu miesiąca przygotowała projekt polubownego rozstrzygnięcia sporu – „tak, by dla obu stron rozwiązanie to raz na zawsze usunęło wszelkie przeszkody [na drodze] do politycznego, gospodarczego i kulturalnego zbliżenia obu narodów”⁵⁴.

Zarówno nota, jak i rozmowa ministra Rzymowskiego z posłem Hejretem, która miała miejsce 12 czerwca, nie przyczyniły się do rozładowania napięcia, a wręcz je wzmogły. Porozumiano się jedynie co do tego, że do tematu należy powrócić⁵⁵.

W sprawie rugowania Polaków („polskich okupantów”) z Zaolzia rozmawiał też w Pradze poseł Wierbłowski. Ze względu na brak jeszcze formalnej akredytacji jego spotkanie 14 czerwca z wiceministrem spraw zagranicznych Clementisem miało charakter „nieoficjalny”⁵⁶. Rozmówca, który kilka godzin wcześniej w przemówieniu radiowym obszernie przedstawił czechosłowackie żądania terytorialne wobec Polski⁵⁷, sprawiał wrażenie niepoinformowanego o trwającej od kilku dni akcji i obiecał szybko wyjaśnić sytuację⁵⁸. Podobnie jak poseł Hejter w Warszawie, uznał propozycję pilnego powołania komisji za niepotrzebną, mogącą jedynie eskalować konflikt. Zasugerował, by sytuację wyjaśnić na szczeblu departamentów konsularnych.

Problem rozgraniczenia z Czechosłowacją musiał jednak zejść w pracach Rządu Tymczasowego RP na drugi plan wobec przełamania kryzysu w kwestii realizacji formuły jałtańskiej o powołaniu polskiego rządu jedności narodowej. Ustępstwo Waszyngtonu skłoniło również Londyn do uznania, że „członkowie obecnych władz polskich [Rządu

⁵³ Na temat ich skali: *Presédlení Polakaù ze Slovenska*, Národní Archiv, Praha (dalej: NA), Úřad předsednictva vlády. Běžna spisovna 1945–1959, 497/1407/d/3, b.p.; *Incidenty antypolskie na Śląsku Zaolziańskim*, „Rzeczpospolita”, 16.06.1945, nr 159, s. 1.

⁵⁴ AMZV, ZÚ Varšava, kar. 109, t. 6, b.p.; Hejret do MZV z 6.06.1945, *ibidem*, SGMC, 016 Polsko, kar. 180, t. 3, b.p.

⁵⁵ AMZV, ZÚ Varšava, kar. 109, t. 6, b.p.; AMSZ, Departament Polityczny, z. 6, w. 11, t. 161, k. 1–15.

⁵⁶ Notatka o rozmowie Clementisa z Wierbłowskim, 14.06.1945, AMZV, ZÚ Varšava, kar. 109, t. 6, b.p.; SGMC, kar. 180, t. 8, b.p.; List [Hejreta?] do Modzelewskiego z 17.06.1945, AMSZ, Biuro Prac Kongresowych, z. 18, w. 3, t. 43.

⁵⁷ P. Pałys, *Czechosłowackie roszczenia...*, s. 62.

⁵⁸ Rzeczywiście resort spraw wewnętrznych podjął na prośbę Clementisa dochodzenie, które wykazało, że represje wobec zaolziańskich Polaków miały miejsce, ale nie zostały zarządzane centralnie, lecz były wynikiem „inicjatywy miejscowych organów” – Żourek do MZV z 19.06.1945, AMZV, ZÚ Varšava, kar. 109, t. 6, b.p.

Tymczasowego RP – przyp. WM] stworzą większość w nowym rządzie polskim”, a w przygotowujących jego powołanie rozmowach w Moskwie przedstawiciele Lublina winni stanowić większość w stosunku do przedstawicieli „niezależnych”⁵⁹. Oznaczało to sprowadzenie „jedności” do fikcji, a powojennej Polski do roli wasala Moskwy – co faktycznie już stało się w Jałcie⁶⁰. Na podstawie tych ustaleń 11 czerwca Komisja Dobrych Usług rozesłała zaproszenia na moskiewską rundę konsultacji polsko-polskich (kraj-zagranica) w kwestii wyłonienia rządu jedności⁶¹.

W wyjątkowo trudnym momencie eskalującego konfliktu granicznego z Czechosłowacją na rokowania do Moskwy wyjechali najważniejsi przedstawiciele władz „lubelskich”: prezydent Bolesław Bierut, premier Edward Osóbka-Morawski i wicepremier Władysław Gomułka⁶². Pod ich nieobecność funkcję premiera powierzono ministrowi obrony narodowej marszałkowi Michałowi Roli-Żymierskiemu, zwołannikowi zdecydowanych kroków w konflikcie wokół Zaolzia.

W dniu przybycia do Moskwy delegacji polskiej, w rządowej „Rzeczpospolitej” ukazał się znamieny komentarz, oskarżający stronę czechosłowacką o eskalowanie napięcia na Zaolziu, nazywający jej poczynania „faszystowskimi”, a ludzi za nie odpowiedzialnych „faszystowskimi szowinistami z czeskiego pogranicza”⁶³. Domagano się zamknięcia wzajemnych rachunków, wskazując, że zostały one już wyrównane: czechosłowacka agresja z 1919 r. zrównoważona została polską z 1938 r. Obecnie nie pozostaje nic poza uznaniem zasady: „te ziemie, na których mieszkają Polacy, powinny być polskie, tak jak te ziemie, na których mieszkają Czesi, powinny być czeskie [...] Prawa Polaków i Polski do należnych jej ziem muszą być uszanowane”⁶⁴.

⁵⁹ Hopkins o rozmowie ze Stalinem 30.05.1945, *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1945*, t. 5: *Europe*, United States Department of State, Washington 1967, s. 305.

⁶⁰ W. Roszkowski, *Polskie spojrzenie na geopolityczne konsekwencje konferencji jałtańskiej*, w: *Gra o świat. W stronę nowej Jałty?*, red. J. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2018, s. 76–79.

⁶¹ „Rzeczpospolita”, 14.06.1945; *Rozmowy polityczne w sprawie utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności narodowej (czerwiec 1945 r.)*, oprac. W. Góra, A. Kochański, „Archiwum Ruchu Robotniczego” 1984, t. 9, dok. 1, s. 100.

⁶² *Przedstawiciele Rządu Tymczasowego przybyli do Moskwy*, „Rzeczpospolita”, 15.06.1945, nr 158, s. 1. Dokumentacja rozmów zob. *Rozmowy polityczne...*, s. 95–155.

⁶³ Temu, że rząd nie jest świadom skali represji, zaprzeczał inny artykuł wstępny publikowany w tym samym numerze gazety, w którym m.in. stwierdzano: „ostatnie wiadomości z terenu Zaolzia i enuncjacje prasy czechosłowackiej mogą uzasadnić przypuszczenie, że incydenty antypolskie wykroczyły poza granicę wybryków lokalnych organów władzy i że nabierają znaczenia politycznego” – „Rzeczpospolita”, 15.06.1945, nr 158, s. 1.

⁶⁴ J. Tergonde, *Kto bruździ na granicy polsko-czechosłowackiej*, *ibidem*, s. 2.

W napiętej atmosferze marszałek Rola-Żymierski wystosował do władz Czechosłowacji sformułowaną w zdecydowanym tonie notę z żądaniem natychmiastowego „wycofania wojsk czechosłowackich z powiatu raciborskiego, odwołania jednostronnie ustanowionej administracji czechosłowackiej na Śląsku Zaolziańskim” i powołania w jej miejsce administracji utworzonej na zasadach parytetu. Zagroził, że jeśli w ciągu 48 godzin oferta nie zostanie przyjęta, rząd polski „będzie zmuszony zastosować wszelkie środki, będące w jego dyspozycji”⁶⁵.

Notę wezwanemu do Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP posłowi Hejretowi odczytał wiceszef resortu Jakub Berman. Zaskoczony ostrością jej sformułowań dyplomata poprosił o bezpośrednią rozmowę z Rola-Żymierskim, ale ona tylko zaogniła sytuację. Dwie godziny później Hejret wraz z towarzyszącym mu dyrektorem Departamentu Politycznego MSZ RP Józefem Olszewskim odlecieli do Pragi⁶⁶. W późnych godzinach wieczornych premier Fierlinger i Hejret spotkali się z ambasadorem sowieckim w Pradze Walerianem Zorinem. Fierlinger poprosił, by Zorin jak najszybciej skontaktował się z Moskwą „celem wyjaśnienia zaistniałej sytuacji”⁶⁷.

Brak informacji o podjęciu przez Zorina jakichś działań świadczy na korzyść hipotezy, że strona sowiecka była wprowadzona w poczyny polskie i nic nie musiała „wyjaśniać”.

Tymczasem następnego dnia po ultimatum Roli-Żymierskiego w praskim dzienniku „Prace” opublikowane zostało oświadczenie rządu czechosłowackiego, że w najbliższym czasie przedstawi on aliantom plan regulacji granicy z Polską w sposób, który „zadośćuczyni historycznej sprawiedliwości”. Informowano zarazem, że istnieje „pilna konieczność obsadzenia przez armię czechosłowacką niektórych ziem Śląska Opolskiego”⁶⁸. Tekst był wyraźnie przygotowany wcześniej, bez uwzględnienia przekazanej przez Hejreta noty z jawną groźbą czynnej interwencji wojska polskiego.

16 czerwca marszałek Rola-Żymierski wraz z wojewodą śląskim Aleksandrem Zawadzkim demonstracyjnie udali się do Cieszyna, gdzie ludność przygotowała im entuzjastyczne przywitanie. Na rynku ude-

⁶⁵ Rola-Żymierski do Hejreta z 15.06.1945, AMSZ, Departament Polityczny, z. 6, w. 11, t. 161, k. 16–17; D. Frič, *Těšínská otázka...*, s. 268. W tym czasie trwała już akcja przemieszczania oddziałów Wojska Polskiego w kierunku granicy z Czechosłowacją.

⁶⁶ Dokładny opis rozmowy: Hejret do Clementisa z 16.06.1945, AMZV, ZÚ Varšava, kar. 109, t. 5, b.p.; *ibidem*, SGMC, 016 Polsko, kar. 180, t. 8, b.p.; Notatka dr. Žourka z 19.06.1945, *ibidem*.

⁶⁷ Zapis rozmowy Fierlingera z Zorinem, 15.06.1945, AMZV, ZÚ Varšava, kar. 109, t. 5, b.p.

⁶⁸ Przedruk: „Rzeczpospolita”, 18.06.1945, nr 161.

korowanym hasłem „Niech żyje przyjaźń polsko-czechosłowacka” odbył się wiec ludności z udziałem pierwszych wprowadzonych na Zaolzie oddziałów Wojska Polskiego⁶⁹. W cieniu propagandowej imprezy trwały rzeczywiste przygotowania do podjęcia akcji zbrojnej. Dowództwo 1. Korpusu Pancernego otrzymało rozkaz polecający przygotowanie w ciągu 24 godzin planu operacji sforsowania Olzy i zajęcia Śląska Cieszyńskiego – po linię „idącą od północy od stacji kolejowej Anniber, na zachód od Bogumina, na zachód od Nadrazy-Bogumin, 2 km na zachód od Rychwald, 500 m na zachód od Podlesi, na zachód od miejscowości Szenow, na wschód od miejscowości Kaniewice i Bruzowice, na zachód od miejscowości Wojkowice i dalej górskim terenem 2 km na północ od Czadca”. Linia ta miała zostać obsadzona posterunkami wojskowymi, na podstawie zorganizowanych umocnionych punktów oporu. Uderzenie miało nastąpić „nie wcześniej [niż] dnia 18 czerwca”. Dowódca IV Frontu Ukraińskiego generał Andriej Jeromienko, dowódca Wojsk Pogranicza Armii Czerwonej generał Nikolaj Stachanow i dowódca wojsk czeskich w Morawskiej Ostrawie generał Josef Beránek mieli zostać zawiadomieni przez dowódcę 1. Korpusu Pancernego, że „Rząd Polski postawił Rządowi Czeskiemu ultimatum [...] i jeżeli Rząd Czeski tego ultimatum nie przyjmie to wojsko polskie zajmie Zaolzie”⁷⁰.

Zważywszy na daleko idące zaufanie strony sowieckiej do marszałka Roli-Żymierskiego, wieloletniego jej agenta, trudno uznać, by opisane działania nie zostały skonsultowane z Moskwą⁷¹. Tym bardziej że był w nie wprowadzony Jakub Berman, również zaufany człowiek Kremla⁷². Jak wspomniano, w sprawie Rusi Zakarpackiej wciąż jeszcze nie zapadły ostateczne decyzje⁷³, a kontrolowana eskalacja napięcia na pograniczu polsko-czechosłowackim mogła to zakończenie skutecznie przybliżyć⁷⁴. Pozostaje natomiast nadal do wyjaśnienia,

⁶⁹ *Marszałek Żymierski w Cieszynie*, „Rzeczpospolita”, 18.06.1945, nr 161, s. 2.

⁷⁰ Rozkaz operacyjny nr 00336 z 16.06.1945, AMSZ, Ambasada RP w Moskwie, z. 27, w. 3, t. 49, k. 51–53. Zob. też P. Minařík, *Velitelství JOSEF v čs – polském sporu o Těšínsko v létě 1945*, <https://armada.vojenstvi.cz/povalecna/studie-a-materialy/velitelství-josef-v-cs-polskem-sporu-o-tesinsko-v-lete-1945.htm> [dostęp 31.08.2021].

⁷¹ Por. J. Pałka, J. Poksiński, *Michał Żymierski 1890–1989*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2015.

⁷² A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman...*, s. 164–166.

⁷³ Traktat o scedowaniu Rusi Zakarpackiej na rzecz Związku Sowieckiego podpisano w Moskwie 29 czerwca 1945 r. Tracony przez Czechosłowację obszar Zakarpacia poszerzono w nim jeszcze o pas ziemi na zachodnim brzegu rzeki Uż (słowackie Uh) – „Nařizení vlády” 1945, č. 61; www.zakonyprolidi.cz/print/cs/1945-61/zneni-19450901.htm?sil=1 [dostęp 31.08.2021].

⁷⁴ Por. zapis rozmowy Fierlingera z Mołotowem – Z. Fierlinger, *Ve službach ČSR. Paměti z druhého zahraničního odboje*, *Díl druhý*, Dělnické nakladatelství, Nakladatelství Svoboda Praha 1948, s. 595–597.

czy i na ile kierownictwo PPR i premier wiedzieli o tym, co może nastąpić w trakcie ich nieobecności.

Poseł Hejret, który następnego dnia powrócił do Warszawy, nie przywiózł jednoznacznej odpowiedzi na polskie ultimatum. W imieniu ministra Clementisa poinformował wiceministra Bermana, że tak poważną sprawą musi się zająć nie resort, lecz cały rząd czechosłowacki. Zanim się zbierze, już podjęte zostały działania na rzecz wygaszenia konfliktu, ale nie zostanie wstrzymane usuwanie urzędników swego czasu nasłanych przez „klikę Becka”, jak też „szczególnie brutalnych beckowskich osadników”, których władze czechosłowackie nie będą dłużej tolerować⁷⁵. Przekazał też wyrazy zdziwienia, że do podobnego incydentu doszło w warunkach „znanej sympatii czechosłowackiej do nowego rządu polskiego”, że niepotrzebnie odciąga on oba państwa od tego, co rzeczywiście jest dla nich najważniejsze, a mianowicie od „pracy nad planem wzajemnej współpracy gospodarczej”⁷⁶.

Odpowiedź wskazywała, że strona czechosłowacka wyraźnie nie obawiała się zapowiedzianej w ultimatum akcji zbrojnej. Zapewne poseł Zorin musiał co do tego uspokoić rząd czechosłowacki. Rzeczywiście do większych incydentów nie doszło, choć pisemna (nota) odpowiedź Pragi na ultimatum Roli-Żymierskiego przekazana została władzom polskim dopiero dwa tygodnie po upływie określonego w nim „nieprzekraczalnego” terminu⁷⁷.

18 czerwca minister Rola-Żymierski odwołał bojową gotowość oddziałów skoncentrowanych w rejonie konfliktu. Następnego dnia wydał im rozkaz przejścia do ochrony granicy, co zdecydowanie polepszyło stan bezpieczeństwa w regionie⁷⁸.

W Moskwie polska delegacja „krajowa” już na pierwszym spotkaniu ze Stalinem i Mołotowem zwróciła uwagę na „problem czeskiego ekspansjonizmu”. Poinformowała o przygotowaniach do bardziej zdecydowanych działań, gdyby represje wobec Polaków zaolziańskich nadal miały miejsce. Stalin początkowo nie zareagował, natomiast następnego dnia (18 czerwca) wrócił do sprawy. Doradził „umiarkowanie i podjęcie rokowań”, proponując swoje pośrednictwo w kontakcie z delegacją czechosłowacką, przybywającą do Moskwy na rokowania w sprawie Rusi Zakarpackiej. Przypomniał w tym kontekście, że wielkie mocarstwa uznały zmiany terytorialne po układzie monachijskim

⁷⁵ Hejret do MZV z 18.06.1945, AMZV, ZÚ Varšava, kar. 109, t. 6, b.p.

⁷⁶ D. Frič, *Těšínská otázka...*, s. 65.

⁷⁷ AMSZ, Departament: Polityczny, z. 6, w. 11, t. 161, k. 34–40 (41–48).

⁷⁸ W. Dubiański, *Zaolzie...*, s. 76.

z 1938 r. za nieważne – nie wyjaśniając jednak, jak on sam widzi problem rozgraniczenia polsko-czechosłowackiego⁷⁹. Nadal, w sposób zapewne oczywisty dla delegacji polskiej, rozgrywał swoją partię z Benešem, wykorzystując „argument polski”.

Gabinet czechosłowacki nie mógł się uchylić od przyjęcia oferty, choć w dokumentacji wewnętrznej wyraźnie zaznaczono, że w rokowaniach z Polakami nie może być mowy o odstąpieniu od granicy na Śląsku Cieszyńskim sprzed 1938 r., jak też o wiązaniu tej kwestii z rozgraniczeniem na ziemiach poniemieckich⁸⁰.

Takie też stanowisko zajęła delegacja czechosłowacka już na pierwszym spotkaniu rozpoczętych 22 czerwca w Moskwie rokowań⁸¹. Zastrzegła, że mogą one dotyczyć generalnie problemów łączących się z kwestią rozgraniczenia, z wyłączeniem sprawy Śląska Cieszyńskiego, która już została rozstrzygnięta na konferencji w Spa w 1920 r.⁸², co dla strony polskiej było nie do przyjęcia⁸³. Zgłoszoną przez Fierlingera propozycję, by przynajmniej częściowo wygasić konflikt przez ekwiwalentną wymianę ludności, co „całkowicie by rozwiązało złożony problem narodowy w interesie obu państw”⁸⁴, delegacja polska praktycznie bez dyskusji także odrzuciła⁸⁵. Z kolei delegacja czechosłowacka odmówiła dyskusji nad wysuwany przez stronę polską postulatem plebiscytu ludności⁸⁶. Podobnie nad „określeniem zasad jednolitych państw narodowych”, zarzucając delegatom polskim kierowanie się motywacjami szowinistycznymi⁸⁷.

Nie było płaszczyzny dla polemiki, poszukiwania kompromisu. Dalsza wymiana zdań stała się bezprzedmiotowa, choć doszło i do

⁷⁹ T. Marczak, *Granica zachodnia...*, s. 462.

⁸⁰ Notatka z 31 posiedzenia rządu 18.06.1945, AMZV, SGMC, 016 Polsko, kar. 180, t. Jednání s Poláky, podt. 2, b.p.

⁸¹ Delegacjami kierowali wicepremier Władysław Gomułka i sekretarz stanu Vlado Clementis. Przebieg rozmów: AMSZ, Departament Polityczny 1945–1948, z. 6, w. 8, t. 134; AMSZ, Biuro Prac Kongresowych, z. 18, w. 3, t. 43. Zob. też D. Frič, *Těšínská otázka*, s. 65–67.

⁸² K.W. Kumaniecki, *Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty. 1912–styczeń 1924*, nakł. Księgarni J. Czerneckiego, Warszawa–Kraków 1924, s. 291–292.

⁸³ *Protokół posiedzenia Rady Ministrów RP 28 czerwca 1945 r.*, „Archiwum Ruchu Robotniczego”, t. 9, dok. 16, s. 148. Zob. też D. Frič, *Těšínská otázka...*, s. 65–67.

⁸⁴ Cyt. wg *Dokumenty a materiály k dějinám československo-polských vztahů 1944–1948*, red. W. Balcerak et al., Academia, Praha 1985, dok. 30, s. 63.

⁸⁵ *Moskevská jednání o Těšínku v červnu 1945 (komentované dokumenty)*, red. K. Kaplan, „Časopis Slezského zemského muzea”, No 50, série B, č. 1, Opava 2001, s. 63–64.

⁸⁶ D. Frič, *Těšínská otázka...*, s. 64. Praga obawiała się wyniku plebiscytu, choć miała rozpoznanie, że zamieszkujący sporny teren Niemcy (ok. 14%) głosowaliby w nim za przyłączeniem do Czechosłowacji – F. Chocholatý-Gröger, *Územní československo-polské spory a osud Moravců*, s. 2, www.go-east-mission.net/dateien/cz/127_031108.pdf [dostęp 26.09.2020].

⁸⁷ Notatka *Rozmowy polsko-czechosłowackie*, b.d., AMSZ, z. 6, w. 8, t. 134, k. 59.

drugiego spotkania obu delegacji (24 czerwca), i do serii rozmów kulturalowych. Spór został więc odłożony bez określenia terminu powrotu do stołu rokowań⁸⁸.

Był to częściowy sukces strony czechosłowackiej, która – mimo polskiej demonstracji siły w strefie granicznej – uniknęła dyskusji na temat rewizji granicy z 1938 r. na Śląsku Zaolziańskim, choć zarazem nic nie osiągnęła w kwestii ziem poniemieckich. Skuteczna okazała się sowiecka taktyka stwarzania pozorów łączenia obu spraw: wymuszono na Czechosłowacji oddanie Rusi Zakarpackiej, nie zajmując stanowiska w kwestiach rozgraniczenia z Polską, w którym to aspekcie Praga spodziewała się potwierdzenia rekompensaty na koszt Warszawy w postaci nie tylko Zaolzia, ale też części Śląska Opolskiego i Dolnego. To „umycie rąk” zapowiedział już na wstępie patronujący spotkaniu Mołotow, stwierdzając, że w wypadku nieuzgodnienia przez strony kompromisu – co było oczywiste – Moskwa żadnej z nich nie poprze⁸⁹.

Żegnając 28 czerwca delegacje opuszczające Moskwę, Stalin ostrzegł, że w kwestii Zaolzia „pod żadnym pozorem nie można doprowadzić do otwartego konfliktu”, że konieczne porozumienie w tej kwestii między Warszawą a Pragą „może być wyłącznie przyjacielskie”⁹⁰. Nawiązując do jego wypowiedzi, Mołotow dodał, że jakakolwiek zmiana granicy z 1937 r. może nastąpić tylko za „przyjacielskim porozumieniem obu stron”, a w przypadku jego braku – na mocy decyzji konferencji pokojowej⁹¹.

Moskwa osiągnęła to, co chciała. Utrzymywanie się sporu Warszawy z Pragą w kontrolowanych granicach było dla Związku Sowieckiego zdecydowanie lepszym rozwiązaniem niż poparcie jednej z jego stron. Tym samym godzili dwa sprzeczne zadania: wymuszenia na władzach Czechosłowacji formalnego zrzeczenia się praw do całości ziem Rusi Zakarpackiej, a zarazem działania w ten sposób, by nie osłabiać pozycji polskiego rządu jedności narodowej w przededniu jego powołania do życia. Moskwie wystarczył sam fakt, że obie strony zgodziły się podjąć rozmowy, a tym samym początkowa wysoka temperatura sporu wyraźnie opadła. Przestało grozić rozstrzygnięcie zbrojne, od którego strona polska była o krok i które postawiłoby Związek Sowiec-

⁸⁸ K. Kaplan, *Československo...*, s. 70. Na temat rokowań moskiewskich zob. *Moskevská jednání o Těšínku v červnu*, s. 58–66; M.K. Kamiński, *Polsko-czechosłowackie...*, s. 105–115.

⁸⁹ Notatka IV Wydziału Europejskiego NKID z 23.06.1945, AWP RF, f. 0122, op. 27, d. 12, por. 966, p. 196, l. 62.

⁹⁰ Notatka Hnizdy z 29.06.1945, AMZV, SGMCM, 016 Polsko, kar. 180, t. Jednání s Poláky, podt. 2, b.p.

⁹¹ D. Frič, *Těšínská otázka...*, s. 67.

ki w niezręcznej sytuacji. Świadczyło o braku dostatecznej kontroli i skutecznego trzymania w korbach państw własnej strefy dominacji.

Strona polska opuszczała Moskwę w poczuciu porażki. W warunkach braku wsparcia Związku Sowieckiego dla postulatu podziału Śląska Cieszyńskiego zgodnie z opcją narodową ludności, liczenie na przyszłą konferencję pokojową było więcej niż złudne. Nie pozostawało jednak nic więcej, co widać z przebiegu konferencji prasowej przewodniczącego delegacji polskiej Władysława Gomułki, która miała miejsce bezpośrednio po rozejściu się obu delegacji. Stwierdził on: „Stanowisko Rządu polskiego w sprawie Śląska Zaolziańskiego, pokrywa się całkowicie ze stanowiskiem całego narodu polskiego. Poważne tereny Śląska Zaolziańskiego są bezapelacyjnie historycznie i etnograficznie ziemią polską. Stoimy, podobnie jak inne narody, na stanowisku budowania państw jednorodnych narodowościowo. Uważamy również, że słuszna jest zasada samostanowienia narodów o sobie i że zasada ta winna mieć zastosowanie również do spornych terenów Śląska Zaolziańskiego”⁹².

W kwestii rozgraniczenia z Czechosłowacją i powrotu do granicy sprzed wybuchu wojny Rząd Tymczasowy RP nie był zapewne w stanie zrobić nic więcej. Utrzymał ją jako zagadnienie otwarte, być może łącząc z tym pewne nadzieje na rozwiązanie siłowe w przyszłości, po uzyskaniu zgody na nie Kremla⁹³. Natomiast uniknął przejęcia przez Czechosłowację poniemieckich ziem Śląska Opolskiego i Dolnego, mimo że jego pozycja w tej kwestii nie była najmocniejsza. Decyzją konferencji poczdamskiej weszły one w skład państwa polskiego, choć doszczętnie ograbione przez sowieckich trofejszczików. Fakt, że był to gabinet wasalny, nasadzony w Polsce przez Związek Sowiecki, nie przeczy tezie, że starał się on w zakresie rozgraniczenia polsko-czechosłowackiego osiągnąć wszystko, co było w ówczesnej sytuacji możliwe. Zapewne nie bez znaczenia był aspekt propagandowy wypowiedzi polityków i działań podejmowanych wobec ziem spornych. W warunkach legitymizowania przez władze „lubelskie” utraty ziem wschodnich prezentacja podobnego stanowiska mogła stonować oskarżanie ich o wyprzedzanie interesów narodowych. Niewątpliwie korzyści z galwanizowania konfliktu polsko-czechosłowackiego w kwestii

⁹² *Konferencja prasowa W. Gomułki i S. Mikołajczyka w Moskwie 26 VI 1945 r.*, „Rzeczpospolita”, 26.06.1945, nr 169, s. 2.

⁹³ Świadczyć o tym może fakt utrzymywania nadal, przez bez mała trzy lata tajnego Sztabu Zaolziańskiego. „[Dopiero] w końcu marca 1948 r. otrzymaliśmy ogórne polecenie natychmiastowego [przerwania] działania oraz rozkaz zniszczenia wszelkiej dokumentacji związanej z naszą pracą” – S. Mrowczyk, *Sztab Zaolziański...*, s. 221.

rozgraniczenia, utrzymywania go w kontrolowanych ramach, odnosiła strona sowiecka, która zdyskontowała go zarówno wobec Czechosłowacji (sprawa Rusi Zakarpackiej), jak i Polski (niesłychana skala grabieży ziem poniemieckich Śląska Opolskiego i Dolnego).

28 czerwca 1945 r., tydzień po osiągniętym w Moskwie porozumieniu o realizacji formuły jałtańskiej, Krajowa Rada Narodowa rozwiązała Rząd Tymczasowy RP⁹⁴. W jego miejsce powołano Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej, otwierając nową kartę w stosunkach Polski „lubelskiej” z południowym sąsiadem.

Półrocze funkcjonowania Rządu Tymczasowego RP było wyjątkowo ważnym okresem tej polityki. Powstałe wówczas precedensy zaciążyły na lata nad stosunkami wzajemnymi, odwlekły ich pełną normalizację aż do czerwca 1958 r. (umowa o ostatecznym wytyczeniu granicy).

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Archiv Ministerstva Zahraničnich Večk Praha, Sekretariát Genéralni a kabinet J. Masaryka a Vl. Clementisa 1945-1963; Československé Zastupitelské Šřady v Polskoũ 1918-1955; Sekretariát Ministra. Trezorové spisy; Terytoriálnĕ Odbor. Polsko 1945-1954.
- Archiw wniezniej politiki Rossijskoj Fiederacyi, Moskwa, f. 6: Siekrietariat W.M. Mołotowa; f. 07: Siekrietariat A.Ja. Wyszynskogo; f. 0122: Riefierientura po Polsce.
- Archiwum Akt Nowych, Protokoły posiedzeń rządu RP 1945.
- Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, Warszawa, Departament Polityczny; Biuro Prac Kongresowych; Ambasada RP w Moskwie.
- Národní Archiv, Praha, Úřad předsednictva vlády. Běžna spisovna 1945-1959.

Źródła drukowane

- Bliss-Lane A., *Widziałem Polskę zdradzoną*, Wydawnictwo Krag, Warszawa 1984.
- Československo-sovetské vztachy v diplomatických jednánĕch 1939-1945. Dokumenty*, Dil 2: (červenec 1943 - březen 1945), red. J. Němeček et al., Státní ústřední archiv, Praha 1999.

⁹⁴ Por. W. Materski, *Rząd Tymczasowy RP. Etap w legalizacji międzynarodowej Polski „lubelskiej”*, w: *Dylematy historii i polityki*, red. R. Chwedoruk, D. Przęstek, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2008, s. 37-57.

- Diplomatické pozadí uznání polské lublinské vlády. Dokumenty*, red. I. Štoviček, „Sbornik archivních prací” 43, č. 1, Praha 1993.
- Dokumenty a materiály k dějinám československo-polských vztahů 1944–1948*, red. W. Balcerak et al., Academia, Praha 1985.
- Dokumienty i materiaty po istorii sowietsko-czechosłowackich odnoszenij*, t. 4, kn. 1: *mart 1939 g. – diekabr’ 1943 g.*, red. Č. Amort et al., Izdatielstwo Nauka, Moskwa 1981.
- Dokumienty i materiaty po istorii sowietsko-czechosłowackich odnoszenij*, t. 4, kn. 2: *diekabr’ 1943 g. – maj 1945 g.*, red. Č. Amort et al., Izdatielstwo Nauka, Moskwa 1983.
- Z. Fierlinger, *Ve službach ČSR. Pameti z druhého zahraničního odboje, Díl druhý*, Dělnické nakladatelství, Nakladatelství Svoboda, Praha 1948.
- Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers 1945*, t. 5: *Europe*, United States Department of State, Washington 1967.
- Moskevská jednání o Těšínsku v červnu 1945 (komentované dokumenty)*, red. K. Kaplan, „Časopis Slezského zemského muzea”, No 50, série B, č. 1, Opava 2001.
- Mrowczyk S., *Sztab Zaolziański. Wspomnienie z działalności grupy powołanej w 1945 r. mającej poczynić przygotowania do przejęcia Zaolzia przez Polskę*, „Przegląd Historyczny” 1993, nr 2.
- Nowak K., *Z zaolziańskich raportów do Jakuba Bermana*, „Pamiętnik Cieszyński” 1993, t. 6.
- Odbudowa państwowości polskiej. Najważniejsze dokumenty. 1912–styczeń 1924*, oprac. K.W. Kumaniecki, nakł. Księgarni J. Czerneckiego, Warszawa–Kraków 1924.
- Rozmowy polityczne w sprawie utworzenia Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (czerwiec 1945 r.)*, oprac. W. Góra, A. Kochański, „Archiwum Ruchu Robotniczego” 1984, t. 9.
- Sowietsko-polskije odnoszenija w 1918–1945 gg. Sbornik dokumentow w czetyrioch tomach*, t. 4: *1939–1945*, red. N.S. Lebediewa, Moskowskij Gosudarstwienyj Institut Mieždunarodnych Odnoszenij MID Rossii, Moskwa 2017.
- Stosunki gospodarcze polsko-czechosłowackie w latach 1945–1947. Zbiór dokumentów*, oprac. J. Skodlarski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Teheran, Jalta, Poczdam. Dokumenty konferencji szefów rządów trzech wielkich mocarstw*, tłum. W. Daszkiewicz, A.D. Rotfeld, Książka i Wiedza, Warszawa 1970.
- Winiewicz J., *Co pamiętam z długiej drogi życia*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1985.

Opracowania

- Dubiański W., *Zaolzie – trzeci akt dramatu*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 8/9.
- Frič D., *Těšínská otázka v československé politice v letech 1918–1920 a 1945–1947*, Filozofická fakulta, Univerzity Karlovy, Praha 2016.
- Friedl J., *Polská menšina v letech 1945–1956*, w: *Poláci na Těšinsku*, red. R. Kaszper, B. Małysz, Kongres Poláků v České republice, Český Těšín 2009.
- Friedl J., Z. Jirásek, *Rozpačité spojení. Československo-polské vztahy v letech 1945–1949*, Aleš Skřivan, Praha 2008.
- Godulski H.G., *Na Zaolziu. 1 maja 1945 – marzec 1947*, „Zeszyty Historyczne” 1990, z. 91.
- Kamiński M.K., *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945–1948*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990.
- Kaplan K., *Československo v poválečné Evropě*, Karolinum, Praha 2004.
- Kastory A., *Rewanż za Monachium. Z dziejów czechosłowackiej polityki wobec sąsiadów w latach 1945–1947*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 1996.
- Kowalski Z., *Powrót Śląska Opolskiego do Polski*, Instytut Śląski, Opole 1988.
- Lach S., *Rola grup operacyjnych w osadnictwie miejskim na ziemiach odzyskanych po II wojnie światowej*, „Śląskie Studia Historyczne” 1997, nr 5.
- Marczak T., *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944–1950*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 1995, nr 123.
- Materski W., *Rząd Tymczasowy RP. Etap w legalizacji międzynarodowej Polski „lubelskiej”*, w: *Dylematy historii i polityki*, red. R. Chwedoruk, D. Przęstek, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2008.
- Michniak P.J., *Kilka uwag nad problematyką Górnego Spiszu i Górnej Orawy w latach 1945–1947*, „Dzieje Najnowsze” 2013, nr 2.
- Mika N., *Wkroczenie Armii Czerwonej na ziemię raciborską oraz represje wobec miejscowej ludności*, w: *Ziemia raciborska. Postacie. Zjawiska historyczne. Gospodarka*, red. idem, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2014.
- S. Mrowczyk, *Sztab Zaolziański. Wspomnienie z działalności grupy powołanej w 1945 r. mającej poczynić przygotowania do przejścia Zaolzia przez Polskę*, „Przegląd Historyczny” 1993, nr 2.
- Pałka J., J. Poksiński, *Michał Żymierski 1890–1989*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2015.
- Pałys P., *Czechosłowackie roszczenia graniczne wobec Polski 1945–1947. Racibórz. Głubczyce. Kłodzko*, Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, Opole 2007.

- Pałys P., *Sytuacja uchodźców i uciekinierów z powiatów raciborskiego, głubczyckiego i kłodzkiego po czechosłowackiej stronie granicy w latach 1945–1951*, „Przegląd Narodowościowy – Review of Nationalities” 2015, nr 4.
- Pekárková D., *Československo-polské hospodářské vztahy po roce 1945 se zaměřením na zahraniční obchod*, Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha 2013.
- Richter K., *Přes krvavé řeky. ČS. východní odboj bez cenzury a legend*, Jota, Brno 2017.
- Roszkowski W., *Polskie spojrzenie na geopolityczne konsekwencje konferencji jałtańskiej*, w: *Gra o świat. W stronę nowej Jałty?*, red. J. Fiszer, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2018.
- Rybicki H., *Początki władzy ludowej na zachodnich i północnych obszarach Polski 1945–1949*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1976.
- Sobór-Świdarska A., *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2009.
- Šedivý J., Kořalková K., *Zahraněční politika ČSSR v letech 1945–1960*, Státní nakladatelství politické literatury, Praha 1960.
- Szymkowicz P., *Polsko-czechosłowacki konflikt graniczny na odcinku Śląska Opolskiego i Opawskiego w latach 1945–1947*, Instytut Śląski, Opole 2002.
- Władze miejskie Wrocławia w latach 1945–1948*, oprac. H. Okólska, Biuro Rady Miejskiej Wrocławia, Wrocław 2005.

Netografia

- Chocholatý-Gröger F., *Územní československo-polské spory a osud Moravců*, www.go-east-mission.net/dateien/cz/127_031108.pdf.
- Folprecht R., *Nasi tankisté vitezili pri ostravske operaci*, www.idnes.cz/technet/vojenstvi/ostravska-operace-ceskoslovenska-tankova-brigada.A200427_164817_vojenstvi_erp.
- Košický vládní program, <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/>.
- Minařík P., *Velitelství JOSEF v čs – polském sporu o Těšínsko v létě 1945*, <https://armada.vojenstvi.cz/povalecna/studie-a-materialy/velitelstvi-josef-v-cs-polskem-sporu-o-tesinsko-v-lete-1945.htm>.
- Piskoř J., *Čechoslováci a Poláci proti sobě stáli s prsty na spouštích*, Polkodnes.cz, 18.09.2018.